

УДК 373.5.016:355.244.2(477)

Нові підходи до викладання предмета «Захист України»

І. Стельмах,

викладачка кафедри педагогіки й андрагогіки,
методистка лабораторії методичного забезпечення,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
e-mail: irynastelmakh1988@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто особливості сучасного підходу до викладання предмета «Захист України» у контексті трансформації освітнього та безпекового середовища. Проаналізовано ключові принципи компетентнісної, практико-орієнтованої та цифрової методики, виявлено актуальні виклики, пов'язані з умовами воєнного стану, вимогами до професійної підготовки педагогів та необхідністю адаптації навчального процесу. Запропоновано шляхи вдосконалення методичної системи та оновлення освітнього контенту.

Ключові слова: Захист України, методика викладання, компетентнісний підхід, практична підготовка, цифровізація освіти, національна безпека.

У сучасних умовах, коли Україна продовжує боротьбу за свою незалежність, територіальну цілісність і національну безпеку, питання формування готовності молоді до захисту держави набуває особливого значення [1; 2]. Предмет «Захист України» відіграє ключову роль у вихованні свідомих, патріотично налаштованих громадян, здатних діяти в умовах надзвичайних ситуацій та обороняти свою Батьківщину [3; 4].

Вивчення цього предмета сприяє розвитку громадянської відповідальності, формуванню практичних навичок з домедичної допомоги, цивільного захисту, основ військової справи, протимінної безпеки, основи пілотування БПЛА та національно-патріотичному вихованню молодого покоління.

Сучасне освітнє середовище України характеризується високим рівнем динамічності та адаптивності, що обумовлено як глобальними тенденціями розвитку освіти, так і внутрішніми чинниками, зумовленими повномасштабною збройною агресією проти України. У цих умовах предмет «Захист України» набуває особливо важливого значення як інструмент формування національної стійкості, громадянської відповідальності та практичної готовності молоді діяти в умовах небезпеки.

Задля підвищення рівня викладання навчального предмета «Захист України» слід враховувати сучасні підходи до викладання.

Передусім сьогодні важливо звернути увагу на компетентнісний підхід. Здобувачі освіти мають не лише знати – вони мають вміти діяти. Згідно з Концепцією Нової української школи, компетентнісна парадигма визначає пріоритет у формуванні не лише знань, а й практичних умінь і поведінкових моделей [2; 5]. У контексті дисципліни «Захист України» це означає орієнтацію на розвиток таких компетентностей, як:

- здатність діяти в умовах надзвичайних ситуацій;
- уміння надавати домедичну допомогу відповідно до наказу МОЗ України № 441 та протоколів ТССС [7; 8];
- навички безпечної поведінки та оцінювання ризиків;
- громадянська та патріотична свідомість;
- емоційно-психологічна стійкість [3; 6].

Такий підхід забезпечує готовність учнів застосовувати знання у реальних умовах.

Другий важливий аспект – це практична спрямованість навчання. Однією з провідних тенденцій є зміщення акценту на практичні заняття [4; 10]. Практичні модулі охоплюють:

- тренування зі спорядженням та засобами індивідуального захисту;
- алгоритмічні дії під час загрози обстрілів, евакуації або руйнувань;
- моделювання реальних надзвичайних ситуацій;
- практичну домедичну підготовку із застосуванням муляжів та тренажерів.

Систематичне практичне відпрацювання сприяє формуванню життєво-необхідних навичок і зменшує ризики неправильних дій у реальних кризових ситуаціях [6; 11].

Третім елементом є використання цифрових технологій. Технологічний розвиток суспільства зумовив активне впровадження цифрових інструментів у навчальний процес. Використання відеосимуляцій, віртуальної реальності, інтерактивних платформ, мобільних застосунків для домедичної допомоги та електронних тестових систем дає змогу підвищити якість та доступність матеріалу [5; 12]. Цифрові технології сприяють індивідуалізації навчання, забезпечують безпечні умови для моделювання складних ситуацій та підтримують інтерес учнів.

Важливою ознакою сучасної методики є міждисциплінарність. Дисципліна інтегрує знання із суміжних галузей: біології, фізичної культури, інформатики, громадянської освіти, історії. Така інтеграція сприяє комплексному розумінню феномену безпеки, що включає фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну складові [3; 13].

Проте разом із розвитком підходів з'являються нові виклики. Безпекові умови проведення навчання. Установлення воєнного стану в Україні потребує адаптації навчального процесу до умов частих повітряних тривог, необхідності використання укриттів та дотримання обмежень, що впливають на організацію практичних занять. Це зумовлює важливість гнучкого планування та готовності до змішаних форм навчання.

Психологічні аспекти навчання. Здобувачі освіти перебувають у стані тривалого стресу, що знижує здатність до сприйняття інформації та може спричиняти емоційні реакції. Методика викладання має включати:

- елементи психологічної підтримки;
- навчати без залякування;
- уникнення надмірно травматичного контенту;
- розвиток навичок саморегуляції.

Швидка трансформація змісту. Сфера безпеки та оборони є однією з найбільш динамічних. Виникає потреба постійного оновлення навчальних програм та навчальної літератури відповідно до актуальних військово-медичних протоколів, нових засобів захисту, типів загроз та стандартів реагування. З цією метою вчителями, ветеранами та тренерами з різних регіонів України було розроблено новий навчально-методичний посібник з предмета «Захист України», схвалений Міністерством освіти і науки України до використання в освітньому процесі для учнів 10–11 класів загальноосвітніх шкіл [4; 14]. Посібник отримав офіційний гриф «Затверджено», що забезпечує його застосування в межах оновленої модельної навчальної програми з предмета. Матеріали проходили апробацію в школах, після чого були доопрацьовані з урахуванням відгуків учителів і учнів. Реформа предмета відбувається в рамках модернізації середньої освіти, що передбачає перехід до практико-орієнтованого навчання, інтеграцію сучасних викликів національної безпеки в шкільну програму та розвиток ключових компетентностей учнів, зокрема критичного мислення, самозахисту, командної взаємодії та громадянської відповідальності. Ключова особливість нового навчального матеріалу – комплексний підхід, що поєднує теоретичні знання з практичними навичками [14; 15]. Посібник охоплює 140 готових сценаріїв уроків, які можуть використовуватися як окремі заняття, так і як цілі модулі тренінгових сесій. Структурно навчальний матеріал поділено на модулі (частини), що відповідають ключовим компетентностям предмета:

- Основи національної безпеки;
- Планування та управління в кризових ситуаціях;
- Військова техніка та стрілецька підготовка;
- Тактична підготовка та орієнтування на місцевості;
- Домедична допомога та тактична медицина;
- Інформаційна війна та сучасні технології;
- Громадянська відповідальність і морально-психологічна підготовка.

Кожний модуль включає чітко виражену логіку навчальної діяльності: від постановки проблеми до рефлексії і самооцінювання через практичні вправи – з акцентом на взаємодію між учнями та застосуванням знань у реальних умовах.

Посібник побудований як тренінгова програма, що не обмежується лекційним матеріалом:

- Покрокові сценарії занять з методичними рекомендаціями для викладача;
- Практичні вправи та ігрові елементи для активного залучення учнів;
- Презентації та візуальні матеріали для ефективною ілюстрації тем навчання;

– Методи оцінювання досягнень учнів у формуванні ключових компетентностей.

Такі підходи сприяють активному навчанню – учні не лише здобувають інформацію, але й вчаться застосовувати її в умовах, що моделюють реальні виклики захисту своєї держави. Посібник відображає сучасну ситуацію з безпекою в Україні та реалії повномасштабної війни, тому навчальні матеріали містять сучасні приклади, аналіз подій та практичні навички, які можуть знадобитися не лише в надзвичайних або військових умовах, але й у повсякденному житті.

Інклюзивність. Сучасні підходи передбачають забезпечення рівного доступу до навчання для всіх учнів, зокрема тих, які мають особливі освітні потреби. Адаптація матеріалу та безпечна участь у практичних заняттях є ключовими вимогами.

Не менш важливим є й питання підготовки педагогів. Учитель сьогодні повинен бути не лише викладачем, а й інструктором, фасилітатором, прикладом відповідальності. Це вимагає додаткового навчання та постійного вдосконалення. Саме тому у 2025 році КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР розробив освітню програму курсів підвищення кваліфікації, згідно з якою слухачі курсів мали змогу в очному форматі пройти навчання за такими практичними блоками:

Блок 1. Домедична допомога в умовах бою.

Блок 2. Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка.

Блок 3. Основи дій, комунікацій та взаємодії в бою.

Блок 4. Військові технології та їх розвиток.

Заняття з практичного блоку «Домедична допомога в умовах бою» проводились на базах сформованих осередків області, а також на базі КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР. На заняттях слухачі освіти мали змогу удосконалити свої знання та практичні навички щодо комунікації та надання домедичної допомоги в секторі обстрілу, відпрацювати техніки зупинки критичних кровотеч в секторі обстрілу та в умовах зони надання допомоги в укритті, надання домедичної допомоги згідно з міжнародним протоколом MARCH, здійснили розвиток практичних навичок з приводу переміщення пораненого із зони прямої загрози та тактичної евакуації [8; 9].

При проходженні блоку «Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка», «Основи дій, комунікацій та взаємодії в бою», «Військові технології та їх розвиток» слухачі курсів мали змогу відчувати так звані «військово-польові умови», перебуваючи в навчальному центрі ГО «Ліга сприяння обороні», та удосконалили свої знання з таких тем, як: «Призначення, загальна будова та класифікація вогнепальної зброї та гранат різних типів», «Основи балістики, правила прицілювання, техніка здійснення пострілу», «Основи тактики та ТСП. Види бою», «Основи маскування та спорядження. Способи і умови переміщення військовослужбовців в бою», «Передача інформації в умовах бойових дій. Радіозв'язок на полі бою», «Основи радіоелектронної боротьби: військові безпілотні роботизовані системи РЕР, РЕБ», «Безпілотні (роботизовані) системи. БпЛА та FPV». Окрім удосконалення теоретичної бази, слухачі курсів також

мали змогу відпрацювати всі навички практично, а саме: практичне відпрацювання стрільби зі стрілецької зброї та метання гранат, керування та пілотування БПЛА і т. д.

Отже, на сьогоднішній день підвищення кваліфікації вчителів предмета «Захист України» є необхідною умовою для забезпечення сучасного рівня підготовки учнів до виконання конституційного обов'язку із захисту держави [6; 10; 16]. Постійний професійний розвиток педагогів цієї галузі має стратегічне значення для формування свідомих, відповідальних і підготовлених громадян. Аналіз сучасного стану викладання предмета засвідчує потребу в оновленні змісту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема через включення до програм навчання таких напрямів, як домедична допомога, тактична підготовка, основи національної безпеки, інформаційна та кібербезпека, психологічна стійкість, а також використання цифрових технологій у навчальному процесі [5; 12]. Ефективне підвищення кваліфікації передбачає не лише оновлення знань, а й формування у вчителів здатності до саморозвитку, критичного мислення, командної взаємодії та творчого підходу до викладання предмета. Впровадження новітніх освітніх технологій, інтерактивних методів, симуляцій, онлайн-платформ і практичних тренінгів у систему підвищення кваліфікації сприяє підвищенню професійної компетентності вчителів, їхній готовності до роботи в умовах воєнного часу та надзвичайних ситуацій.

Шляхи вдосконалення методики викладання. Ефективне оновлення методичного забезпечення передбачає:

- розроблення інноваційних електронних освітніх ресурсів;
- удосконалення матеріально-технічної бази закладів освіти;
- поширення тренінгових та кейсових форм навчання;
- залучення фахівців Збройних Сил України, ДСНС, медичних служб;
- модернізацію підготовки вчителів та інструкторів;
- систему регулярного перегляду навчальних програм.

Сучасний підхід до викладання предмета «Захист України» ґрунтується на принципах компетентності, практико-орієнтованості, цифровізації та міждисциплінарності. Нові виклики, пов'язані з умовами війни, психологічним станом учнів та швидкою трансформацією сфери безпеки, зумовлюють необхідність комплексного оновлення методики викладання.

Ефективна реалізація предмета є ключовою умовою формування культури безпеки, громадянської відповідальності та національної стійкості, що має стратегічне значення для українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р.
3. Навчальна програма з предмета «Захист України» для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Київ : МОН України, 2023.

4. Навчально-методичний посібник «Захист України» для 10–11 класів. Київ : МОН України, 2024.
5. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898.
6. Кремень В. Г. Освіта і національна безпека України. Київ : Грамота, 2022.
7. Про затвердження порядку надання домедичної допомоги : наказ МОЗ України від 09.03.2022 № 441.
8. Tactical Combat Casualty Care (TCCC) Guidelines. Committee on TCCC, 2021.
9. Butler F. K. Tactical Combat Casualty Care: Lessons Learned. Journal of Trauma and Acute Care Surgery. 2019.
10. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід у сучасній українській школі. Київ : Педагогічна думка, 2018.
11. Ляшенко О. І. Практико-орієнтоване навчання як умова формування життєвих компетентностей. *Педагогіка і психологія*. 2020.
12. Морзе Н. В. Цифрові технології в освіті. Київ : Освіта, 2021.
13. Пометун О. І. Міждисциплінарний підхід у шкільній освіті. Київ : Генеза, 2019.
14. Модульна навчальна програма з предмета «Захист України» для 10–11 класів. Київ : МОН України, 2023.
15. Освіта в умовах воєнного стану : методичні рекомендації / МОН України. Київ, 2022.
16. Професійний стандарт учителя закладу загальної середньої освіти : наказ МОН України від 29.08.2024 № 1223.